

**UCHWAŁA NR V/9/2019
RADY MIEJSKIEJ W ZBĄSZYNKU**

z dnia 25 lutego 2019 r.

w sprawie przyjęcia Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Zbąszynek na lata 2019 - 2025

Na podstawie art. 6 ust. 2 pkt 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390), w związku z art. 18 ust. 2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2018 r. poz. 994, 1000, 1349, 1432, 2500) uchwała się, co następuje:

§ 1. Przyjmuje się do realizacji Program przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie w Gminie Zbąszynek na lata 2019-2025, stanowiący załącznik do uchwały.

§ 2. Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia jej ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Lubuskiego.

Przewodniczący Rady

Jan Mazur

Uzasadnienie

Art.6. ust. 1 i 2 Ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. z 2015 r. poz. 1390 ze zm.) stanowi, iż do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie. Proponowana uchwała stanowi wypełnienie wskazanego obowiązku. Głównym celem programu jest stworzenie skutecznego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie w Gminie Zbąszynek oraz zmniejszenie skali tego zjawiska. Aby to osiągnąć, program przewiduje szereg działań oraz wskazuje podmioty realizujące poszczególne zadania. Program ustanawia ramy współpracy między poszczególnymi instytucjami działającymi na terenie Gminy oraz kładzie nacisk na systemowość, interdyscyplinarność, kompleksowość i efektywność działań. W związku z powyższym podjęcie uchwały w sprawie przyjęcia Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Zbąszynek na lata 2019-2025 jest w pełni uzasadnione.

PROGRAM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE ORAZ OCHRONY OFIAR PRZEMOCY W RODZINIE

w Gminie Zbąszynek
na lata 2019 -2025

LUTY 2019

I. WPROWADZENIE

Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie powstał w oparciu o diagnozę środowiska przedstawioną w Gminnej Strategii Rozwiązywania Problemów Społecznych w Gminie Zbąszynek na lata 2014-2023 oraz o dane statystyczne zebrane przez Ośrodek Pomocy Społecznej w Zbąszynku i Gminny Zespół Interdyscyplinarny. Założenia programu są zgodne z misją samorządu lokalnego w zakresie rozwiązywania problemów społecznych oraz wpisują się w cele strategiczne i operacyjne w/w strategii.

Podstawą prawną zadań związanych z przeciwdziałaniem przemocy w rodzinie jest:

- Ustawa z dnia 26 października 1982 roku o wychowaniu w trzeźwości i przeciwdziałaniu alkoholizmowi (Dz. U. z 2018 r. poz. 2137);
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 roku o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie (Dz. U. 2015 r. poz. 1390 ze zm.);
- Ustawa z dnia 12 marca 2004 roku o pomocy społecznej (Dz. U. z 2018 poz. 1508).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” oraz wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. 2011 nr 209 poz. 1245).

Głównym celem niniejszego Programu jest zmniejszenie skali występowania zjawiska przemocy w rodzinie oraz zintensyfikowanie skuteczności gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie. Cele szczegółowe oraz zadania Programu mają charakter profilaktyczny (promowanie, propagowanie zachowań alternatywnych wobec przemocy), edukacyjny (upowszechnianie wiedzy na temat przemocy i jej negatywnych skutków, kształtowanie właściwych postaw, w tym braku akceptacji dla przemocy), pomocowy (specjalistyczne poradnictwo, działania terapeutyczne, korekcyjno-edukacyjne, informowanie o możliwościach i miejscach uzyskania pomocy) oraz wspierający (wsparcie merytoryczne i praktyczne służb pomocowych, wzmacnianie i aktywizowanie instytucji i organizacji, rozwój instytucjonalny, współpraca i wymiana doświadczeń). Program określa działania ukierunkowane na ochronę ofiar przemocy w rodzinie oraz korygowanie agresywnych zachowań sprawców przemocy domowej.

II. PRZEMOC W RODZINIE

Przemoc jest zjawiskiem występującym powszechnie w naszym społeczeństwie i dotyczy rodziny o różnym statusie społecznym. Może być zarówno skutkiem jak i przyczyną dysfunkcji w rodzinie. Bez wątpienia należy ją zaklasyfikować do kategorii zachowań negatywnych i szkodliwych społecznie.

Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie obrazuje ujęcie prawne przemocy, jako: *„jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie naruszające prawa lub dobra osobiste osób wymienionych w pkt 1, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne u osób dotkniętych przemocą”*¹. Ustawa ma spełniać

¹ Ustawa o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie z dnia 29 lipca 2005, art. 2 pkt2

zatem wiele zadań istotnych z punktu widzenia bezpieczeństwa każdego człowieka, ma zabezpieczać: „każdego członka rodziny z osobna, bez względu na rodzaj jego słabości – płeć, wiek, fizyczność, chorobę, stan posiadania”². Przemoc w powszechnym rozumieniu to: „każdy akt godzący w osobistą wolność jednostki, zmuszanie jednostki do zachowań niezgodnych z jej własną wolą”³. W mowie potocznej przemoc kojarzy się z narzuconą bezprawnie władzą i panowaniem, oznacza użycie siły skierowanej przeciwko osobie, grupie społecznej, wolności – jako pozytywnej wartości⁴. Z tymi definicjami wiąże się jednak wiele nieścisłości.

Podsumowując, warto wskazać, iż przemoc ma zawsze charakter nieprzypadkowy i świadomy. Sprawca przemocy działa celowo, wykorzystując zależność ofiary w określonym aspekcie (ekonomicznym, prawnym, zdrowotnym, społecznym). W świetle prawa przemoc jest czynem zagrożonym sankcjami opisanymi w Kodeksie Karnym. Narusza godność osobistą, wolność i bezpieczeństwo człowieka, którego gwarantem jest obowiązujące prawo. Zawsze niesie ze sobą duże szkody. Przemoc jest wszechobecnym elementem życia społecznego. Poddawana jest stałym analizom i jest przedmiotem badań naukowych.

Wyodrębniono różne formy przemocy, podkreślając skutki jej stosowania. Zaliczyć do nich należy:

- *przemoc fizyczną* - stosowanie kar cielesnych na ofierze; skutki stosowania przemocy zwykle przejawiają się w różnego rodzaju uszkodzeniach ciała,
- *przemoc psychiczną* – najtrudniejsza do zbadania i oszacowania skali zjawiska; degraduje równowagę psychiczną ofiary przemocy,
- *przemoc seksualną* – może przejawiać się w formie gwałtu lub prostytucji; zmuszanie do prostytucji wchodzi w zakres przemocy seksualnej,
- *zaniedbywanie* - jest to zaprzestanie wykonywania działań pożądaných o pozytywnym wydźwięku; wina sprawcy przemocy w tym przypadku jest często umniejszana⁵.

Można również wyróżnić „*przemoc strukturalną, zakamuflowaną i nie zakamuflowaną*”⁶. Przemoc strukturalna pogłębia pozostałe formy przemocy, czyli psychiczną i fizyczną.

W literaturze tematu można spotkać się również z następującą klasyfikacją przemocy:

- przemoc skierowaną *przeciwko sobie*,
- przemoc skierowaną *przeciwko innym*,
- przemoc w *środku społecznym*⁷.

Istotną formą przemocy, niewymienioną wyżej jest przemoc ekonomiczna, określana jako: „*każde zachowanie, którego celem jest ekonomiczne uzależnienie ofiary od sprawcy*”⁸. Jest to przemoc charakteryzująca się przede wszystkim nieuczciwym sprawowaniem władzy nad zasobami finansowymi rodziny. Sprawcy przemocy, poprzez kontrole środków materialnych, uzależniają od siebie pozostałych członków rodziny.

² J. Wawrzyniak, Dom i rodzina jako środowisko przemocy. Przegląd wyników badań w wybranych krajach Europy[w:] Różne spojrzenia na przemoc. Pod red. R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, Łódź 2008, s. 33.

³ I. Pospiszyl, Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994., s.10.

⁴ Z. Kosyrz, Przemoc a wychowanie. Zarys problematyki. [w:] Przemoc w życiu codziennym. Pod red. B. Hołtys, Warszawa 1997, s. 79.

⁵ I. Pospiszyl, op. cit., s. 93.

⁶ J. Rudniański, Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich. [w:] Przemoc w życiu codziennym. Pod red. B. Hołtys, Warszawa 1997, s. 6-7.

⁷ B. Hołtys, Kryminalistyka, Warszawa 2000, s.722.

⁸ A. Dominiczak, Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracowników schronisk, Warszawa 2008, s. 30.

III. ZADANIA GMINY W PRZECIWDZIAŁANIU PRZEMOCY W RODZINIE

Do zadań własnych gminy należy w szczególności tworzenie gminnego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, w tym:

1. opracowanie i realizacja gminnego programu przeciwdziałania przemocy w rodzinie oraz ochrony ofiar przemocy w rodzinie,
2. prowadzenie poradnictwa i interwencji w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie w szczególności poprzez działania edukacyjne służące wzmocnieniu opiekuńczych i wychowawczych kompetencji rodziców w rodzinach zagrożonych przemocą,
3. zapewnienie osobom dotkniętym przemocą w rodzinie miejsc w ośrodkach wsparcia,
4. tworzenie zespołów interdyscyplinarnych⁹.

Bardzo istotną rolę w realizacji tych zadań odgrywa współpraca różnych służb, instytucji i organizacji pozarządowych na rzecz rozwiązywania problemu przemocy domowej. Pozwala to na udzielanie rodzinom kompleksowej i skutecznej pomocy uwzględniającej aspekty życia osób krzywdzonych, jak i sprawców przemocy. Zwiększa się w ten sposób efektywność prowadzonych działań pomocowych i świadomość społeczności lokalnej na temat zjawiska przemocy domowej.

IV. PRZEMOC W ŚWIETLE DANYCH Z GMINY ZBĄSZYNEK

1. Dane Ośrodka Pomocy Społecznej w Zbąszynku

Powody przyznania świadczeń pieniężnych z pomocy społecznej	Liczba osób objętych pomocą		
	2016	2017	2018
Przemoc w rodzinie	0	1	1
Alkoholizm	27	10	4

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych z systemu POMOST

Z powyższego zestawienia wynika, iż w ostatnich trzech latach nastąpił znaczny spadek liczby klientów OPS, którzy otrzymali pomoc w formie pieniężnej z powodu występowania w rodzinie zjawiska przemocy domowej i problemu alkoholowego.

2. Dane Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Zbąszynku

Interwencje domowe, w wyniku których wszczęto procedurę „Niebieskiej Karty”	2017	2018
Liczba założonych „Niebieskich Kart”	22	14
Liczba zakończonych spraw	16	14
Liczba spraw NK do realizacji w następnym roku	6	7

Źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego w Zbąszynku

⁹ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie, art. 6 pkt 2

Gminny Zespół Interdyscyplinarny w Zbąszynku powołany został Zarządzeniem Burmistrza Zbąszynka nr 1/2011 z dnia 25 marca 2011 roku. Obecnie funkcjonuje na mocy Zarządzenia Burmistrza Zbąszynka nr 56/2017 z dnia 03 lipca 2017 roku. W skład zespołu wchodzi 12 osób - przedstawiciele różnych służb i instytucji pomocowych działających na terenie Gminy. W 2017 roku Gminny Zespół Interdyscyplinarny prowadził 22 sprawy związane z podejrzeniem stosowania przemocy w rodzinie, w roku 2018 realizowanych było łącznie 21 procedur NK. W ramach prowadzonych działań dokonano dogłębnej diagnozy sytuacji rodzin, w wyniku której rodziny wymagające wsparcia objęte zostały kompleksowym wsparciem. Stworzono strategię interwencyjną obejmującą opracowanie planu pomocy rodzinie, podjęcie wytyczonych działań, monitorowanie sytuacji danej rodziny, uzgadnianie, koordynowanie i inicjowanie działań pomocowych na rzecz rodzin w kryzysie.

V. ZASOBY INSTYTUCJONALNE GMINY ZBĄSZYNEK ZAPEWNIAJĄCE POMOC OSOBOM DOZNAJĄCYM PRZEMOCY W RODZINIE

- Gminny Zespół Interdyscyplinarny,
- Ośrodek Pomocy Społecznej,
- Dzienny Dom „Senior-Wigor”,
- Wydział Rodzinny i Nieletnich Sądu Rejonowego w Świebodzinie,
- Gminna Komisja Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Zbąszynku,
- Placówki oświatowo-wychowawcze w gminie Zbąszynek (przedszkola, szkoły podstawowe, szkoły średnie),
- Prokuratura Rejonowa w Świebodzinie,
- Powiatowa Komenda Policji w Świebodzinie,
- Przedstawiciele jednostek opieki zdrowotnej w gminie Zbąszynek,
- Organizacje pozarządowe.

VI. ADRESACI PROGRAMU

1. Rodziny i osoby dotknięte bezpośrednio zjawiskiem przemocy.
2. Rodziny i osoby zagrożone zjawiskiem przemocy.
3. Przedstawiciele instytucji i służb pracujący z osobami i rodzinami zagrożonymi bądź dotkniętymi przemocą.

VII. STRATEGIA I METODY DZIAŁANIA

Podejmowane przez gminę działania mają na celu:

- zmniejszenie skali zjawiska przemocy w rodzinie,
- zwiększenie skuteczności i dostępności pomocy (psychologicznej, prawnej, terapeutycznej, socjalnej) dla osób doświadczających przemocy w rodzinie,
- zwiększenie skuteczności działań wobec sprawców i powstrzymywanie sprawców przemocy od zachowań agresywnych i społecznie nie akceptowalnych.

Pomaganie rodzinom, w których dochodzi do przemocy jest procesem, który został podzielony na następujące etapy:

1. Rozpoznanie przemocy w rodzinie
2. Diagnoza
3. Interwencja
4. Diagnoza szczegółowa
5. Opracowanie planu pomocy
6. Realizacja planu pomocy
7. Ewaluacja planu pomocy

Procedura uruchomienia „Niebieskiej Karty”

Każda osoba poszkodowana ma prawo do pomocy, w tym założenia "Niebieskiej Karty" w sytuacji, gdy jest dotknięta przemocą.

Podejmowanie interwencji w środowisku wobec rodziny dotkniętej przemocą nie wymaga jej zgody.

"Niebieska Karta" jest formularzem opisującym sytuacje, w których dochodzi do przemocy w rodzinie, a także działania podejmowane na rzecz osoby poszkodowanej. Wszczęcie procedury "Niebieskiej Karty" następuje w przypadku powzięcia w toku prowadzenia czynności służbowych lub zawodowych, podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie.

Niebieska Karta może być wypełniona przez:

- funkcjonariusza policji,
- pracownika socjalnego,
- lekarza, pielęgniarkę, położną, ratownika medycznego,
- pedagoga szkolnego, wychowawcę,
- członka gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych.

Po wypełnieniu "Niebieska Karta" jest przekazywana do przewodniczącego Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego, którego siedziba mieści się w Ośrodku Pomocy Społecznej w Zbąszynku. Przewodniczący może powołać grupę roboczą w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w rodzinie.

Wszczynając procedurę "Niebieskiej Karty" podejmuje się działania interwencyjne mające na celu zapewnienie bezpieczeństwa każdej osobie, co do której istnieje podejrzenie, że jest dotknięta przemocą w rodzinie.

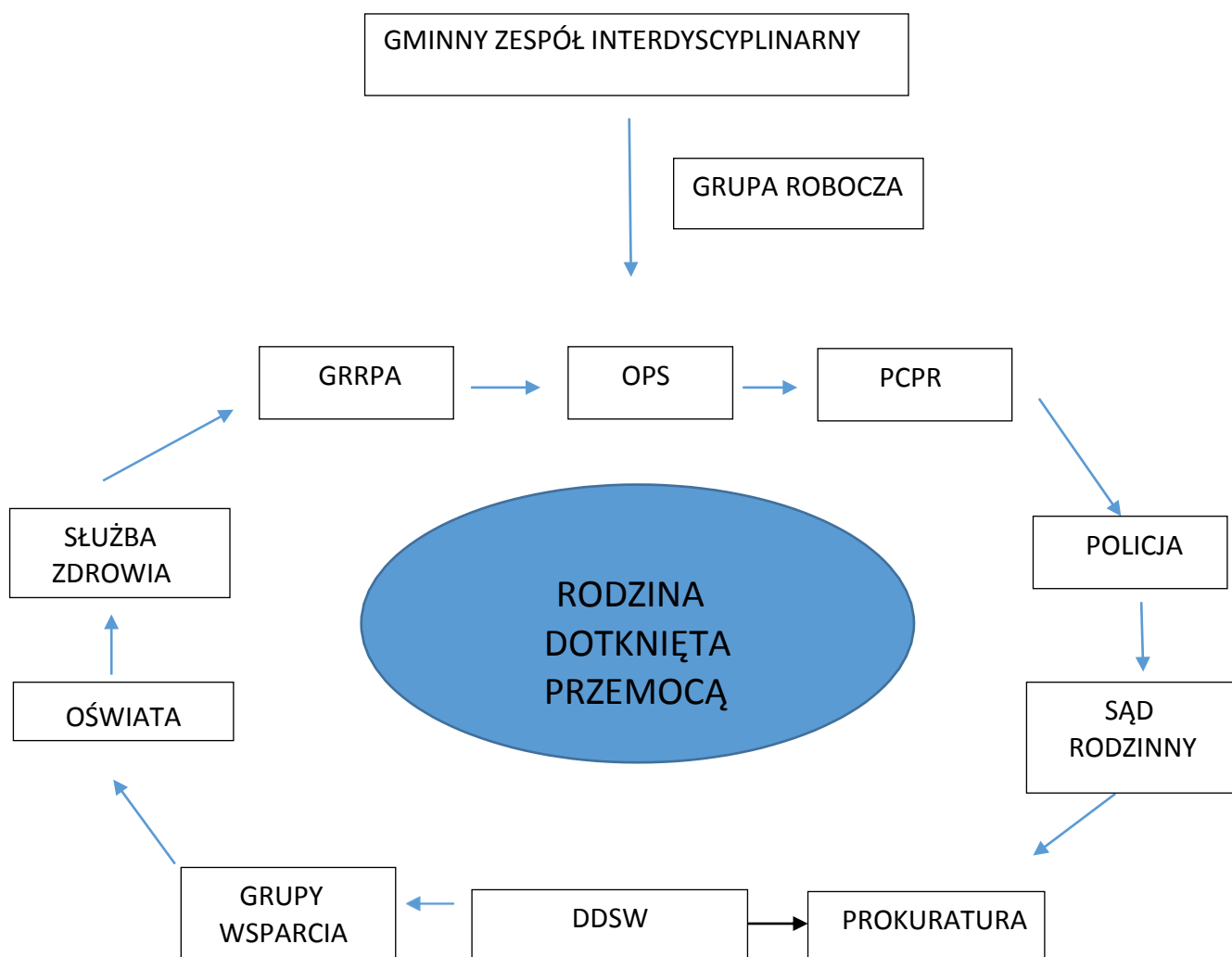
SZCZEGÓŁOWE DZIAŁANIA W GMINIE ZBĄSZYNEK

1. Przeprowadzanie specjalistycznych szkoleń dla pracowników socjalnych, członków gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, dzielnicowych, straży miejskiej, pracowników oświaty, przedstawicieli służby zdrowia i organizacji pozarządowych, w zakresie świadczenia pomocy ofiarom przemocy domowej (jak udzielać wsparcia, w jaki sposób kierować ofiarę przemocy do różnych instytucji, jak konsekwentnie wzmacniać zachowania i postawy).
2. Systematyczna edukacja społeczności Gminy Zbąszynek poprzez lokalne media, która ma przede wszystkim na celu obalenie mitów i stereotypów utrudniających pomaganie, a także pokazywanie możliwości udzielania pomocy i pozytywnych przykładów wyjścia z sytuacji

przemocy (np. zamieszczanie w lokalnej prasie i gablotach informacji, gdzie można szukać pomocy, itp.).

3. Funkcjonowanie Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego i powoływanych grup roboczych z następującym zakresem działań:
 - 1) przyjmowanie wniosków dotyczących przemocy domowej i uruchamianie procedur mających na celu powstrzymanie przemocy,
 - 2) tworzenie notatek urzędowych wynikających z obserwacji, rozmów, protokołów z rozmów z ofiarami przemocy domowej i członkami ich rodzin,
 - 3) prowadzenie rozmów z ofiarami i sprawcami przemocy w rodzinie – zgodnie z zapisami procedury „Niebieskiej Karty”,
 - 4) udzielanie wsparcia ofiarom, kierowanie ofiar przemocy domowej do specjalistów i motywowanie ofiar do udziału w grupach samopomocowych,
 - 5) występowanie z wnioskami do Prokuratury o wszczęcie postępowania przygotowawczego w sprawie o znęcanie się nad rodziną,
 - 6) w razie bezpośredniego zagrożenia życia lub zdrowia dziecka w związku z przemocą w rodzinie, wykonujący obowiązki służbowe ma prawo odebrać dziecko z rodziny i umieścić je u innej, niezamieszkującej wspólnie osoby najbliższej, w rodzinie zastępczej lub w placówce opiekuńczo-wychowawczej,
 - 7) występowanie do Komendy Powiatowej Policji w Zbąszynku z wnioskiem o podjęcie działań interwencyjnych przez dzielnicowego lub o podjęcie innych działań prewencyjnych w sprawach, gdzie ujawniono zagrożenie przemocą w rodzinie,
 - 8) motywowanie i kierowanie sprawców przemocy do wzięcia udziału w programie korekcyjno-edukacyjnym dla sprawców przemocy domowej,
 - 9) inicjowanie podejmowania natychmiastowych interwencji powstrzymujących przemoc,
 - 10) monitorowanie prowadzonych działań w zakresie przeciwdziałania przemocy w rodzinie,
 - 11) prowadzenie całości dokumentacji w sprawach przemocy domowej.
4. Tworzenie w ramach Gminnego Zespołu Interdyscyplinarnego Grup Roboczych w składzie w zależności od problematyki danej rodziny, w celu rozwiązywania problemów związanych z wystąpieniem przemocy w indywidualnych przypadkach. W skład takich grup mogą wchodzić przedstawiciele komendy powiatowej policji, ośrodka pomocy społecznej, gminnej komisji rozwiązywania problemów alkoholowych, oświaty, ochrony zdrowia, prokuratury, sądu lub przedstawiciele innych podmiotów w zależności od potrzeb.
5. Pomoc psychologiczna dla dzieci i dorosłych, które są ofiarami przemocy w rodzinie.
6. Ochrona osób w podeszłym wieku oraz osób niepełnosprawnych przed przemocą domową.
7. Wszelkie inne działania mogące przyczynić się do powstrzymywania przemocy w rodzinie, a nieujęte w niniejszym programie.

SYSTEM PRZECIWDZIAŁANIA PRZEMOCY W RODZINIE W GMINIE ZBĄSZYNEK

VIII. REALIZATORZY PROGRAMU

Ośrodek Pomocy Społecznej w Zbąszynku i Gminny Zespół Interdyscyplinarny w Zbąszynku przy współpracy z:

- samorządem lokalnym,
- Gminną Komisją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych w Zbąszynku,
- Poradnią Psychologiczno-Pedagogiczną w Świebodzinie
- sołectwami,
- szkołami,
- policją,
- sądem,
- organizacjami pozarządowymi i Kościołem Katolickim.

IX. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA PROGRAMU

Źródłem finansowania zadań zawartych w Programie Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie w Gminie Zbąszynek na lata 2019-2025 będą środki finansowe z budżetu gminy, środki pozyskiwane ze źródeł pozabudżetowych, jak również środki własne podmiotów uczestniczących w realizacji zadań niniejszego Programu.

X. MONITOROWANIE I EWALUACJA PROGRAMU

Program będzie monitorowany oraz ewaluowany corocznie w formie sprawozdania składanego Radzie Miejskiej w Zbąszynku, które dotyczyć będzie:

- instytucji pomagających ofiarom przemocy w rodzinie;
- form udzielanej pomocy ofiarom przemocy w rodzinie;
- form działań kierowanych do sprawców przemocy w rodzinie;
- form działań skierowanych do ogółu społeczności lokalnej.

Sprawozdanie z realizacji Programu Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie oraz Ochrony Ofiar Przemocy w Rodzinie będzie częścią składową sprawozdania z działalności Ośrodka Pomocy Społecznej w Zbąszynku za rok poprzedni, przedkładanym Burmistrzowi i Radzie Miejskiej w Zbąszynku do końca marca każdego roku.

BIBLIOGRAFIA

1. J. Wawrzyniak, Dom i rodzina jako środowisko przemocy. Przegląd wyników badań w wybranych krajach Europy[w:] Różne spojrzenia na przemoc. Pod red. R. Szczepanik, J. Wawrzyniak, Łódź 2008.
2. I. Pospiszyl, Przemoc w rodzinie, Warszawa 1994.
3. Z. Kosyrz, Przemoc a wychowanie. Zarys problematyki. [w:] Przemoc w życiu codziennym. Pod red. B. Hołtys, Warszawa 1997.
4. J. Rudniański, Klasyfikacja, źródła i ocena przemocy w stosunkach międzyludzkich. [w:] Przemoc w życiu codziennym. Pod red. B. Hołtys, Warszawa 1997.
5. B. Hołtys, Kryminalistyka, Warszawa 2000.
6. A. Dominiczak, Przemoc wobec kobiet w rodzinie. Niezbędnik pracowników schronisk, Warszawa 2008.